

Міністэрства адукацыі і навукі Рэспублікі Беларусь
Нацыянальны інстытут адукацыі

УДК 37.018.1

ЧЭЧАТ Віктар Уладзіміравіч

ПЕДАГАГІЧНЫЯ АСНОВЫ СЯМЕЙНАГА ВЫХАВАННЯ

(на матэрыяле сямей Беларусі)

13.00.01 — агульная педагогіка

ДЫСЕРТАЦЫЯ

на саісканне вучонай ступені
доктара педагогічных навук
у выглядзе навуковага даклада

Мінск 1996

Работа выканана ў Нацыянальным інстытуце адукацыі Міністэрства адукацыі і навукі Рэспублікі Беларусь.

Афіцыйныя апаненты: доктар педагогічных навук,
прафесар К.У.Гаўрылавец;

доктар філасофскіх навук,
прафесар С.Д.Лапцёнак;

доктар педагогічных навук,
прафесар А.П.Сманцар.

Апаніруючая арганізацыя — інстытут павышэння кваліфікацыі і перападрыхтоўкі кіруючых работнікаў і спецыялістаў адукацыі.

Абарона адбудзецца “ 7 “ сакавіка 1996 г. у 14.00 гадзін на пасяджэнні Савета Д 02.23.01 па абароне дысертацый на саісканне пачонай ступені доктара навук у Нацыянальным інстытуце адукацыі Міністэрства адукацыі і навукі Рэспублікі Беларусь па адрасу: 220004, г.Мінск, вул. Караля, 16 (актавая зала, п. 302).

З дысертацыяй у выглядзе навуковага даклада можна азнаёміцца ў бібліятэцы Нацыянальнага інстытута адукацыі Міністэрства адукацыі і навукі Рэспублікі Беларусь.

Дысертацыя ў выглядзе навуковага даклада разаслана

“ 6 “ лютага 1996 г.

В.а.вучонага сакратара
Савета па абароне дысертацый
доктара педагогічных навук

В.П.Пархоменка У.П.Пархоменка

АГУЛЬНАЯ ХАРАКТАРЫСТЫКА РАБОТЫ

Актуальнасць тэмы даследавання. У перыяд сацыяльна-эканамічных і грамадскіх пераўтварэнняў узмацняецца роля сям'і і сямейнага выхавання. У выніку спецыфікі свайго ўздзеяння на дзіця сям'ю нельга замяніць ніякім другім грамадскім інстытутам. Ва ўсе часы яна з'яўлялася вечным агульначалавечым мікраасяроддзем жыццядзейнасці некалькіх пакаленняў людзей, у якім ствараліся спрыяльныя ўмовы для натуральнага выхавання дзяцей. У сям'і пачынаецца сацыялізацыя асобы, ажыццяўляецца перадача дзецям назапашанага чалавечствам вопыту, закладваюцца асновы працоўных навыкаў, грамадзянскіх і маральных прынцыпаў і норм паводзін, праходзіць падрыхтоўка дзяцей да самастойнага сямейнага жыцця.

Глабальныя працэсы ХХ стагоддзя (навукова-тэхнічны прагрэс, урбанізацыя, індустрыялізацыя, дэмакратызацыя грамадства, рост адукацыйнага ўзроўню людзей, уключэнне жанчын у грамадскую вытворчасць і інш.) аказваюць магутнае ўздзеянне на сям'ю, шлюбна-сямейныя адносіны, сямейнае выхаванне. Сучаснай сям'і, у тым ліку і беларускай, уласцівы рад характэрных тыповых тэндэнцый: 1) зніжэнне нараджальнасці; 2) нуклеарызацыя сям'і, распаўсюджанне адна-двухдзетнай сям'і, якая не забяспечвае грамадскую патрэбнасць ва ўзнаўленні насельніцтва; 3) складанасці і цяжкасці ў жыцці жанчын, якія спалучаюць сямейныя і прафесійныя функцыі; 4) узростанне ролі ўнутрысямейнай рэгуляцыі адносін і паводзін у шлюбе і сям'і; 5) рост колькасці разводаў; 6) павелічэнне няпоўных сямей; 7) дэмакратызацыя адносін паміж мужам і жонкай, бацькамі і дзецьмі, дзецьмі.

Нестабільнасць у грамадстве і ў палітыцы, змяненні ў сацыяльнай структуры, крызіс у эканоміцы Беларусі ў 80-пач.90-х гадоў аказалі істотны ўплыў на сям'ю, на выкананне ёю сваіх асноўных функцый — рэпрадукцыйнай, эканамічнай, гаспадарча-бытавой, рэкрэатыўнай, камунікатыўнай, рэгулятыўнай і асабліва выхаваўчай. На выхаванне дзяцей у сям'і сталі ўздзейнічаць самыя разнастайныя з'явы і працэсы: з'яўленне вялікай колькасці сямей, якія знаходзяцца ў бядотным становішчы; рост колькасці дзяцей-сірот пры жывых бацьках, дзяцей, якія застаюцца без бацькоўскай апекі, безнадзорных дзяцей; абмежаванне магчымасцей сямей па догляду за старымі і інвалідамі; паяў-

ленне ў сям'ях насілля і жорсткага абыходжання з жонкай (мужам), дзецьмі і старымі; пагоршанне адносін паміж бацькамі і дзецьмі на глебе вострых ідэалагічных разыходжанняў; праяўленне адчужанасці паміж дзецьмі і бацькамі на сямейным узроўні; значнае аслабленне, а то і поўная адсутнасць мужчынскага ўплыву на фарміраванне асобы дзіцяці; страта сямейных сувязяў, крушэнне жыццёвых перспектыў бацькоў і дзяцей; павелічэнне колькасці дзяцей з адхіленнямі ў паводзінах ад агульнапрынятых норм (злоўжыванне алкаголем і наркотыкамі, крадзеж, насілле, прастытуцыя і да т.п.); непадрыхтаванасць сям'і да вядзення здаровага ладу жыцця; нізкі ўзровень педагагічнай культуры, выхаванасці бацькоў і адпаведна слабы выхаваўчы патэнцыял большасці сямей; непадрыхтаванасць юнакоў і дзяўчат да сямейнага жыцця.

У сувязі з адзначаным важнае значэнне набывае даследаванне праблем сямейнага выхавання, пошук найбольш перспектыўных падыходаў, эфектыўных шляхоў, сродкаў і форм выхавання дзяцей ва ўмовах сям'і, у сумеснай дзейнасці сям'і, устаноў адукацыі, дзяржаўных і грамадскіх арганізацый і службаў.

Агульныя праблемы сямейнага выхавання знаходзяць адлюстраванне ў працах вядомых педагогаў айчыннай і замежнай педагагічнай навукі (Я.А.Камёнскі, Н.К.Крупская, П.Ф.Лёсгафт, А.С.Макаранка, І.Г.Песталоці, Ж.-Ж.Русо, В.А.Сухамлінскі, С.Т.Шацкі, К.Д.Ушынскі).

Сям'я і яе разнастайныя функцыі (фізічная, эканамічная, маральная, рэгулятыўная, феліцыталагічная, выхаваўчая) прыцягваюць увагу дэмографіаў, грамадазнаўцаў, юрыстаў (Ю.А.Арбатаў, А.Г.Волкаў, Д.М.Чэчот, В.М.Шубкін, З.Я.Янкоў).

Розныя аспекты сям'і і сямейнага выхавання раскрываюцца ў працах філосафаў і сацыёлагаў (В.Р.Афанас'еў, А.І.Баранаў, М.А.Бердзяеў, І.В.Бястужаў-Лада, Л.П.Буева, Э.К.Васільеў, Ю.Е.Волкаў, Ю.М.Давыдаў, В.В.Разанаў, Ю.Б.Рурыкаў, У.С.Салаўёў, М.Я.Салаўёў, В.Я.Цітарэнка, М.Ф.Фёдараў, А.Г.Харчаў, В.М.Шардакоў); псіхалагаў (Б.Т.Ананеў, А.А.Бадалёў, К.П.Волкаў, А.Р.Кавалёў, С.В.Кавалёў, І.С.Кон, В.А.Круцецкі, У.Л.Ляві, М.Д.Лявітаў, А.У.Пятроўскі, А.М.Прыхажан, А.С.Співакоўская, Н.М.Талстых, Г.Т.Хаментаўскас); псіхатэрапеўтаў (А.І.Захараў, Б.Д.Карвасірскі, С.Ю.Купрыянаў, А.Я.Лічко, Э.Г.Эйдамілер, В.В.Юсціцкі); педагогаў (Ю.П.Азараў, Л.А.Аруцонава, А.М.Астра-

горскі, Л.Ф.Астроўская, Т.М.Афанас'ева, К.М.Вентцэль, Е.М.Волкава, І.В.Грабеннікаў, А.І.Даўгалеўская, В.А.Кан-Калік, Р.М.Капралава, П.Ф.Капцераў, С.Э.Каркліна, В.Г.Кір'янава, І.Я.Кошалева, Л.У.Кузняцова, Л.С.Ламіза, П.Ф.Лёсгафт, Т.У.Мацвеева, Г.Л.Магілеўская, А.М.Нізава, Л.А.Нікіціна, Б.П.Нікіцін, Н.Д.Паўлава, Л.М.Панкова, Т.С.Панфілава, А.А.Пінт, Л.Р.Пінчук, М.І.Пірагоў, Р.С.Паяркава, А.Я.Студэнтэ, Л.Д.Суслапарова і інш.); замежных сацыёлагаў (К.Вітэк, Л.Дэкэр, П.Натарп), псіхолагаў (А.Адлер, М.Айнсворз, Р.Байярд і Д.Байярд, Д.Добсан, М.Клімава-Фюгнэрава, Я.Колухава, Й.Лангмэйер, Д.Лёшлі, П.Ліч, З.Мацэйчэк, Э.Піклер, А.Торэ, А.Фрэйд, А.Шпіц); псіхатэрапеўтаў і псіхіятраў (Д.Боулбі, Р.Кэмпбэл, В.Сацір, А.Фром); педагогаў (Л.Андэрсан, Х.Дж.Джайнот, Т.Дэла, М.Земска, Я.Корчак, З.Марава, Л.Пэрну, Б.Спок, Г.Філіпчук, Ф.Хорват, Э.Шарнхорст, Х.Штольц).

Беларускія вучоныя (філосафы, псіхологі, педагогі, сацыёлагі, юрысты, эканамісты) у сваіх даследаваннях разглядаюць праблемы сям'і і сямейнага выхавання ў самых розных аспектах. У прыватнасці: сям'я і шлюб у іх гістарычным развіцці, нацыянальныя і рэлігійныя абрады і звычаі ў грамадстве і ў сям'і (Б.Э.Быхаўскі, С.М.Васілеўскі, С.Я.Вольфсан, Н.М.Нікольскі, П.Я.Панкёвіч, Б.Я.Смулёвіч); роля сям'і ў грамадстве і яе прававы статус (Т.Я.Чумакова, М.Р.Юркевіч); маральна-духоўныя асновы сямейна-шлюбных адносін, культура ў сям'і (С.Д.Лапцёнак, А.С.Лапцёнак); тэндэнцыі развіцця адукацыі, адукацыйных сістэм у свеце, Беларусі і роля сям'і ў выхаванні інтэлектуальнай, творчай асобы дзіцяці (М.І.Латыш, У.П.Пархоменка); дэмаграфія і працоўныя рэсурсы сям'і (У.А.Балцэвіч, А.В.Казловіч, М.А.Мястоўскі, С.А.Польскі, А.А.Ракаў, Я.І.Рубін, Л.П.Шахоцька); жаночая праца ў сям'і і ў грамадстве (Л.Ф.Філюкова, З.М.Юк, Т.Д.Ярмоленкава); праблемы маладой сям'і (С.Н.Бурава, А.К.Воднева, Л.М.Гарбаценкава); становішча маці-адзіночкі, матэрыяльна-бытавыя праблемы сям'і (З.Л.Каралёва, Г.У.Якаўлева); псіхалогія ўзаемаадносін і зносін у сям'і (Я.Л.Каламінскі, І.А.Фурманаў, Н.А.Цыркун); псіхатэрапія ў сям'і, пераадольванне стрэсаў у бацькоў і дзяцей (А.А.Аладз'ін, Л.А.Паргаменшчык); правы і сацыяльна-педагагічныя асновы абароны асобы дзіцяці ў грамадстве, дзіцячых арганізацыях і ў сям'і (С.С.Бубен, У.Т.Кабуш, Л.І.Смагіна, В.У.Чэчат); падрыхтоўка моладзі да сямейнага жыцця, да бацькоўства і мацярынства, палавое выхаванне, сексуальныя адносіны

(А.А.Дабровіч, В.Я.Каган, Д.З.Капусцін, А.С.Красоўскі, М.Ц.Кузняцоў, У.П.Пятрышча, Л.І.Санюкевіч, А.М.Сізанаў, М.В.Якшэвіч); сямейная педагогіка, выхаванне дзяцей у сям'і, сумесная дзейнасць дзіцячага сада, школы, сям'і і грамадскасці ў выхаванні дзяцей, педагогічная культура бацькоў (У.Ф.Валадзько, А.А.Грымаць, Т.К.Кароткіна, В.Р.Сянько, Я.І.Сярмяжка, І.Ф.Харламаў, В.У.Чэчат); розныя напрамкі і асаблівасці выхавання дзяцей у сям'і: сям'я як асяроддзе для духоўнага развіцця асобы, яе грамадзянскага, патрыятычнага і інтэрнацыянальнага выхавання (Д.І.Вадзінскі, В.В.Мартынава, Л.Я.Ніканава, А.Ц.Рас-туноў, В.У.Чэчат); маральнае выхаванне і самавыхаванне, адносіны бацькоў і дзяцей, выхаванне ў дзяцей гуманных пачуццяў (К.У.Гаўрылавец, В.І.Жукоўская, І.І.Казімірская, А.І.Кочатаў, К.І.Моніч, В.І.Няфёдаў, Ю.Ю.Шчэрбань, А.В.Шастаковіч); працоўнае выхаванне дзяцей (С.Ц.Дзямешка, З.С.Курбыка, А.Я.Точын, І.Д.Чарнышэнка); выхаванне свядомай дысцыпліны, культуры паводзін, этыкету, зносін бацькоў і дзяцей (А.Г.Грыгор'ева, Л.М.Дрозд, Л.М.Рожына); здароў'е і фізічнае развіццё дзяцей (А.А.Крукава, К.А.Кулінковіч, Н.Ц.Лебедзева); асаблівасці індывідуальнага падыходу да цяжкіх у выхаванні дзяцей (Н.М.Вярцінская, В.Р.Сянько); уплыў на сям'ю сацыяльнага асяроддзя, падрыхтоўка сацыяльных педагогаў для работы з сям'ёй (Н.П.Баранова, Я.Д.Грыгаровіч, А.І.Ляўко, Ж.І.Міцкевіч, А.І.Тэсля, І.В.Цімашэнка і інш.).

Даследаванні пералічаных вышэй аўтараў уносяць значны ўклад у распрацоўку праблем сям'і і сямейнага выхавання. Аднак сучасная сацыяльна-эканамічная і палітычная сітуацыя, якая прывяла да глыбінных змен у сям'ях, у грамадскай і індывідуальнай свядомасці бацькоў і дзяцей, працэс дэмакратызацыі і гуманізацыі грамадства, адраджэнне нацыянальнай самасвядомасці людзей патрабуюць удкладнення ці змянення традыцыйных поглядаў на праблему сямейнага выхавання, пераасэнсавання яго многіх аспектаў. У гэтай сувязі нельга не заўважыць існуючых у цяперашні час супярэчнасцей паміж:

— асноўнай функцыяй сям'і як натуральнага асяроддзя для выхавання (што працягла час эфектыўна дзейнічала), захавання і перадачы дзецям матэрыяльных, маральна-духоўных і культурных каштоўнасцей і рэзкім зніжэннем, а часам і поўнай стратай гэтай яе важнейшай функцыі;

— спрадвечна ўнікальнай і нічым незаменнай функцыяй маці як першавыхавацельніцы дзяцей і дэфармацыяй гэтай функцыі сярод значнай катэгорыі сучасных жанчын;

— правам кожнага дзіцяці з моманту нараджэння жыць у сям'і, ведаць абаіх сваіх бацькоў, адчуваць іх пастаянную любоў, клопат падтрымку і абароненасць і ігнараваннем гэтага права з боку дзяржавы, пэўнай часткі бацькоў і мацяроў;

— найбагацейшымі традыцыямі, сродкамі, формамі і метадамі сямейнага выхавання, якія назапашаны ў народнай педагогіцы беларусаў, і іх забыццём і стратай у сучасных сям'ях;

— новымі задачамі, зместам і формамі выхавання дзяцей ва ўмовах сям'і, у сумеснай дзейнасці сям'і, дзіцячага сада, школы, службаў сям'і і псіхалага-педагагічнай непадрыхтаванасцю бацькоў, асабліва маладых, да ажыццяўлення працэсу сямейнага выхавання, адсутнасцю ў пераважнай большасці іх неабходнай педагагічнай культуры.

Аналіз паслядоўнасці і зместу гэтых супярэчнасцей, недастатковая тэарэтычная распрацаванасць праблемы сямейнага выхавання ў педагагічным аспекце, яе практычная важнасць, актуальнасць праблемы выхавання дзяцей у сям'і як пярвочнай і спецыфічнай ячэйцы грамадства далі магчымасць вызначыць тэму даследавання "Педагагічныя асновы сямейнага выхавання (на матэрыяле сямей Беларусі)".

Сувязь работы са значнымі навуковымі тэмамі. Даследаванне выконвалася ў рамках чатырох дзяржаўных тэм-заказаў Міністэрства адукацыі і навукі, Савета Міністраў Рэспублікі Беларусь: 1) "Шляхі і формы аказання псіхалага-педагагічнай дапамогі сучаснай сям'і"; 2) "Распрацоўка Закона Рэспублікі Беларусь "Аб правах дзіцяці"; 3) "Тэарэтычныя і метадычныя аспекты функцыянавання дзіцячых дамоў сямейнага тыпу"; 4) Праблемы ўзаемаадносін бацькоў і прыёмных дзяцей". Даследаванне адлюстроўвае асноўныя прынцыпы, ідэі і палажэнні "Канцэпцыі адукацыі і выхавання ў Беларусі" (1993 г.), "Канцэпцыі выхавання ў нацыянальнай школе Беларусі" (1993 г.), "Стратэгіі рэфармавання сістэмы выхавання" (1995 г.).

Мэта і задачы даследавання. Мэтай даследавання з'яўляецца раскрыццё магчымасцей сям'і ў выхаванні дзяцей і абгрунтаванне задач, зместу, сродкаў і форм сямейнага выхавання ў сучаснай сацыякультурнай сітуацыі ў грамадстве.

Задачы даследавання:

1. Выявіць сутнасць і асаблівасці сямейнага выхавання, знешнія і ўнутраныя фактары, якія ўплываюць на яго ажыццяўленне.

2. Вызначыць важнейшыя задачы, сродкі і формы выхавання дзяцей ва ўмовах сям'і, спецыфіку выхавання прыёмных дзяцей у дзіцячым доме сямейнага тыпу.

3. Намеціць шляхі абароненасці дзіцяці як суб'екта сям'і, гуманізацыі яго жыццядзейнасці.

4. Акрэсліць асноўныя тэндэнцыі і шляхі ўдасканалення ўзаемадзеяння сям'і, дзіцячага сада, школы, дзяржаўных і грамадскіх устаноў, службаў мікрасоцыуму ў выхаванні дзяцей.

5. Распрацаваць і эксперыментальна апрабаваць сродкі і формы павышэння педагогічнай культуры бацькоў.

6. Падрыхтаваць камплект навукова-метадычнай літаратуры па праблемах сямейнага выхавання для бацькоў і педагогаў.

Аб'ект даследавання—працэс выхавання асобы дзіцяці і ва ўмовах сям'і.

Прадмет даследавання — асаблівасці зместу, формаў, метадаў і сродкаў сямейнага выхавання ў змяніўшыхся ўмовах узаемадзеяння сям'і і соцыуму на Беларусі.

Гіпотэза даследавання заснавана на меркаванні аб тым, што сямейнае выхаванне як працэс і рэзультат абумоўлены: а) прадстаўленнем аб ім як самастойнай педагогічнай з'яве з улікам характарыстык яго спецыфікі; б) разуменнем таго, што сямейнае выхаванне ўвасабляе сабой узаемадзеянне бацькоў і дзяцей, якое заснавана на роднаснай інтымна-эмацыянальнай блізкасці, любові, клопце, павазе і абароненасці дзіцяці і якое садзейнічае стварэнню спрыяльных умоў для развіцця і самаразвіцця нацыянальна свядомай, духоўна, маральна і інтэлектуальна падрыхтаванай асобы; в) вызначэннем задач, зместу, сродкаў, форм і метадаў сямейнага выхавання на аснове становішча вопыту выхавання дзяцей у сучасных беларускіх сям'ях і ў народнай сямейнай педагогіцы беларусаў; г) канструяваннем дзейсных шляхаў і форм выхавання дзяцей ва ўмовах інтэграцыі намаганняў у сістэме "сям'я — дзіцячы сад — школа — дзяржаўныя і грамадскія ўстановы і службы сям'і"; д) узняццём педагогічнай культуры бацькоў і падрыхтоўкай навукова-метадычнага забеспячэння для ажыццяўлення сямейнага выхавання.

Метадалагічнай асновай даследавання з'явіўся сістэмна-функцыянальны падыход, яго палажэнні аб: функцыянаванні суб'ектаў і інстытутаў развіцця чалавека як асобы; спалучэнні і іерархізацыі яго ўніверсальнай і ролявай жыццядзейнасці; гарманізацыі інтарэсаў асобы і грамадства ў дэмакратычнай дзяржаве і грамадстве, калі выхаванне дзяцей выступае як першачарговы грамадзянскі агульнагуманны клопат аб будучым народа (нацыі), які праяўляецца ў інтэграцыі намаганняў усіх удзельнікаў культурна-адукацыйнай прасторы (установы адукацыі, сям'я, палітычныя партыі, структуры бізнесу і вытворчасці, канфесіі, дзяржаўныя і грамадскія арганізацыі і аб'яднанні і да т.п.); індывідуалізацыі і дыферэнцыяцыі ў працэсе выхавання дзяцей і падлеткаў. Даныя метадалагічныя палажэнні сталі асновай для адбору спецыфічнага навуковага інструментарыя, распрацоўкі і ўдакладнення паняццйна-катэгарыяльнага апарату даследавання, канструявання перадаумоў, метадаў і прыёмаў тэарэтычнага і эмпірычнага асэнсавання педагогічных асноў сямейнага выхавання і важнейшых тэндэнцый яго развіцця ў бліжэйшай перспектыве.

Пры распрацоўцы праблемы даследавання мы абавіраліся таксама на псіхалага-педагогічныя тэорыі, канцэпцыі і палажэнні: псіхалагічныя канцэпцыі развіцця асобы (Л.С.Выгоцкі, А.М.Лявонцёў, С.Л.Рубінштэйн), педагогічныя канцэпцыі выхавання асобы (Н.К.Крупская, А.С.Макаранка, Ж.-Ж.Русо); педагогічныя палажэнні аб асаблівасцях і методыцы выхавання асобы дзіцяці ў сям'і (Ю.П.Азараў, І.В.Грабённікаў, П.Ф.Капцераў, П.Ф.Лёсгафт, В.А.Сухамлінскі, К.Д.Ушынскі, І.Ф.Харламаў); аб вызначальнай ролі сям'і, і перш за ўсё маці, у развіцці і выхаванні дзяцей у самым раннім узросце (Я.А.Каменскі, І.Г.Песталоці, Ж.-Ж.Русо, К.Д.Ушынскі); аб функцыянаванні сям'і як працоўнага і бытавога мікракалектыву, які выходзіць дзіця працаўніком, патрыётам, чалавекам, што любіць бацькоў, родны дом і край, зямлю і рыхтуе яго практычна да выхавання ролі будучага сям'яніна (А.Я.Багдановіч, А.С.Макаранка, В.А.Сухамлінскі); аб дзейнасці ўплыву бацькоўскіх зносін на маральна-эмацыянальнае выхаванне дзяцей (І.Г.Песталоці, Л.М.Талстой, К.Д.Ушынскі); аб уздзеянні дзіцяці як суб'екта сям'і на фарміраванне гуманістычных (альтруістычных) пачуццяў і маральнага вобразу жыццядзейнасці бацькоў (А.М.Астрагорскі, А.С.Макаранка);

аб творчым падыходзе бацькоў пры выбары сродкаў, метадаў і прыёмаў выхавання дзяцей і меры іх прымянення; апераджальнай падрыхтоўцы бацькоў і мацяроў як выхавацеляў, бесперапынным узбагачэнні іх педагогічнай культуры (П.Ф.Лёсгафт, В.А.Сухамлінскі); аб арганічнай сувязі, злучэнні, узаемадапаўненні сямейнага і грамадскага (сямейна-грамадскага) выхавання, насычэнні грамадскага выхавання духам і ўкладам сямейнага выхавання (І.Д.Гарбачэўскі, Н.К.Крупская, М.М.Рубінштэйн, С.Т.Шацкі).

Метады даследавання. Методыка даследавання грунтавалася на наступных асноўных прынцыпах: 1) спалучэнне розных метадаў; 2) педагогічная накіраванасць метадаў, г. зн. выкананне імі адначасова функцый дыягнаставання і выхавання; 3) спалучэнне працяглага вывучэння з'яў і перыядычных абследаванняў; 4) вывучэнне з'яў у натуральных умовах сям'і. Для рашэння задач даследавання прымяняліся тэарэтычныя (аналіз, сінтэз, абстрагаванне, мадэляванне, канструаванне) і практычныя метады (назіранне, даверныя гутаркі, анкетаванне, інтэрв'ю, стварэнне спецыяльных сітуацый, экспертнае апытванне, вывучэнне творчых работ дзяцей, педагогічны эксперымент).

Працэдурай даследавання было прадугледжана ўключэнне вялікай колькасці ўдзельнікаў пры рашэнні двух асноўных груп задач. Першая была накіравана на вывучэнне дзяцей у сям'і і школе, змяненняў у іх паводзінах, адносінах, узроўнях выхаванасці, у спосабах зносін з дапамогай лангіцюднага і кароткатэрміновага назірання (непасрэднага і апасродкаванага), абагульнення незалежных характарыстык, вывучэння вынікаў дзейнасці бацькоў і дзяцей, педагогічных характарыстык. Другая — звязана з вывучэннем дзейнасці суб'ектаў сямейна-школьнага працэсу выхавання (бацькоў, бацькоў-выхавацеляў дзіцячых дамоў сямейнага тыпу, выхавацеляў дзіцячых садоў, педагогаў школ, прадстаўнікоў грамадскасці) пры дапамозе абагульнення вопыту выхавання дзяцей, ацэнкі, вывучэння сямейных рукапісных кніг, дзённяў, запісаў, альбомаў і школьнай дакументацыі, параўнальнай характарыстыкі спосабаў арганізацыі сямейнага і школьнага выхавання.

Вывучэнне і абагульненне становічага вопыту ажыццяўлялася пад кіраўніцтвам аўтара на аснове наступных агульных крытэрыяў: актуальнасць і перспектывнасць, адпаведнасць тэндэнцыям грамадскага развіцця; навізна ў пастаноўцы мэты і задач, адборы зместу, выбару

сродкаў і форм арганізацыі працэсу сямейнага выхавання; магчымасці творчага прымянення вопыту другімі бацькамі, бацькамі-выхавацелямі, педагогамі; рацыянальнае расходаванне сіл, сродкаў і часу бацькоў і педагогаў для дасягнення станоўчых вынікаў у выхаванні дзяцей. Вывучэнне і абагульненне вопыту праходзіла ў чатыры этапы: I. Збіранне фактычнага матэрыялу (праколаў назіранняў, даных апытвання, анкетавання, гутарак, сачыненняў, водзываў, тэкстаў, дакладаў, паведамленняў, выступленняў, праколаў калегій Мінадукацыі і навукі, педагагічных саветаў, матэрыялаў бацькоўскіх нарад, сходаў, семінараў, канферэнцый і да т.п.). II. Сістэматызацыя назапашанага матэрыялу, г.зн. абагульненне і ўстанаўленне найбольш характэрных і тыповых фактаў і з'яў, якія адлюстроўваюць спецыфіку сямейнага выхавання. III. Апісанне педагагічных з'яў і працэсаў, спосабаў іх функцыянавання. IV. Тэарэтыка-метадалагічны аналіз (выдзяленне вядучых палажэнняў і тэхналогій іх ажыццяўлення).

Навуковая навізна атрыманых вынікаў. З пазіцый гуманістычнага падыходу да асобы дзіцяці даецца сучасная трактоўка сямейнага выхавання; выяўляецца яго спецыфіка; удакладняюцца асноўныя катэгорыі, якія адносяцца да працэсу сямейнага выхавання (гл. с. 19-22); вызначаюцца правы дзіцяці як суб'екта сям'і і педагагічныя функцыі бацькоў па гуманізацыі жыццядзейнасці дзяцей, іх паўнацэнным выхаванні (с. 26-28). З улікам новых сацыяльна-эканамічных умоў грамадства і сям'і даецца далейшае развіццё задачам і зместу, сродкам, формам і метадам сямейнага выхавання, якое ажыццяўляе падрыхтоўку дзіцяці як свядомага грамадзяніна-патрыёта сваёй Айчыны, сумленнага працаўніка, добрага сям'яніна. Даецца трактоўка паняцця "бацькоўскія зносіны", выдзяляюцца іх асноўныя функцыі (інфармацыйна-пазнаваўчая, эмацыянальная, рэгулятыўная, карэкцёрвацкая) і псіхолога-педагагічныя ўмовы дзейнасці ў маральна-эмацыянальным выхаванні дзяцей (с. 29-31). Усведамляецца роля традыцый, сродкаў, форм і метадаў выхавання дзяцей ў народнай педагогіцы беларусаў і паказваюцца шляхі іх выкарыстання сям'ёй, школай і сям'ёй з пазіцый сучаснай сацыякультурнай сітуацыі (с. 32-34). Выяўляюцца важнейшыя тэндэнцыі ў інтэграцыі намаганняў сям'і, дзіцячага сада, школы, дзяржаўных і грамадскіх устаноў і службаў мікрасоцыуму ў выхаванні дзяцей (с. 37-39). Разглядаюцца асаблівас

ці выхавання прыёмных дзяцей у дзіцячых дамах сямейнага тыпу (с. 45-48). Развіваюцца сучасныя падыходы да педагагічнай культуры і выхавання бацькоў як эфектыўнага шляху павышэння выхаваўчага патэнцыялу сучаснай сям'і, зніжэння і папярэджання негатыўных сацыяльных з'яў у мікрасоцыуме і ў грамадстве (с. 59-60).

Практычная значнасць атрыманых вынікаў даследавання заключаецца ў скарыстанні яго тэарэтыка-метадалагічных вывадаў пры правядзенні навукова-даследчай работы па праблемах сямейнага выхавання; стварэнні раздзелаў Законаў Рэспублікі Беларусь "Аб адукацыі ў Рэспубліцы Беларусь" і "Аб правах дзіцяці", у якіх вызначаюцца правы і абавязкі дзіцяці як суб'екта сям'і, бацькоў і асоб, якія іх замяняюць, акрэсліваюцца задачы, змест і метады іх выхаваўчай дзейнасці; пры падрыхтоўцы навукова-метадычнага забеспячэння (праграм для заняткаў з бацькамі ў школах і ва ўстановах сістэмы адукацыі, палажэнняў аб Асацыяцыі прыёмных сямей Беларускага дзіцячага фонду, аб дзіцячых дамах сямейнага тыпу, серыі метадычных рэкамендацый і дапаможнікаў па актуальных праблемах выхавання дзяцей у сям'і). У практыцы сямейнага выхавання і вопыце работы ўстаноў сістэмы адукацыі Рэспублікі Беларусь выкарыстоўваецца камплект навукова-метадычных і навукова-папулярных кніг і дапаможнікаў для бацькоў і педагогаў: "Умеем ли мы общаться с детьми?", "Настольная книга родителей: Хрестоматия по семейному воспитанию" (адзначаны дыпламамі II-й ступені на Усесаюзным конкурсе ў Маскве на лепшы твор навукова-папулярнай літаратуры для бацькоў), "Воспитание патриотических чувств", "Педагогика для всех", "Патриотическое воспитание в семье", "Такая необычная семья", "Педагогика сямейнага выхавання".

Сацыяльна-эканамічная значнасць даследавання вызначаецца яго накіраванасцю на ўзмацненне выхаваўчай функцыі сучаснай беларускай сям'і, падрыхтоўку бацькоў і педагогаў да выхавання дзяцей ва ўмовах сям'і, узняцце педагагічнай культуры бацькоў і мацяроў і разам з тым выхаванасці дзяцей, што прывядзе да зніжэння негатыўных з'яў і працэсаў у сям'і, а значыць, і ў грамадстве, дазволіць падняць працоўную культуру і якасць працы бацькоў і дзяцей, прыкласці іх намаганні на зберажэнне і памнажэнне матэрыяльных і духоўных каштоўнасцей сям'і як ячэйкі грамадства і самога грамадства.

Асноўныя палажэнні дысэртацыі, якія выносяцца на абарону:

1. Сутнасць сямейнага выхавання: а) як асаблівай зыходнай формы сацыялізацыі і выхавання дзяцей, якая арганічна спалучае аб'ектыўны ўплыў нацыянальнай культуры, традыцый, звычаяў, нораваў народа, сямейна-бытавых ўмоў і працэс узаемадзеяння бацькоў і дзяцей з мэтай іх паўнацэннага развіцця (у шырокім сэнсе слова); б) як узаемадзеянне бацькоў з дзецьмі, якое заснавана на род-наснай інтымна-эмацыянальнай блізкасці, любові, клопаце, павазе і абароне насці дзіцяці і якое садзейнічае стварэнню спрыяльных ўмоў для развіцця і самаразвіцця нацыянальна самасвядомай, духоўна, маральна і інтэлектуальна падрыхтаванай асобы (у вузкім сэнсе слова — як выхаваўчая дзейнасць бацькоў) і спецыфіка сямейнага выхавання, якая заключаецца ў наступных асноўных характарыстыках: магчымасць садзейнічаць ажыццяўленню непарыўнай сувязі пакаленняў, іх мінулага, прошлага, сучаснага і будучага, маральна-духоўнаму адзінству членаў сям'і як людзей і як прадстаўнікоў грамадства; здольнасць прыдапамозе ўнікальнага механізму функцыянавання роднасных сувязяў і інстынкту фарміраваць у дзяцей маральныя чалавечыя пачуцці да сваіх будучых дзяцей, свайго народа, усяго чалавецтва; прысутнасць натуральнага цяпла і сардэчнасці ў сямейных адносінах і зносінах, што стварае спрыяльныя ўмовы для маральна-эмацыянальнага выхавання, набыцця асобай, якая знаходзіцца ў стане хуткага росту і становлення, цэннага эмацыянальнага вопыту; непераўздзенасць сямейнага выхавання па свайму эмацыянальнаму характару, што садзейнічае задавальненню патрэбнасцей асобы ў павазе, прызнанні, сімпатый, эмацыянальнай падтрымцы і стабілізацыі, псіхалагічнай абароне, у захаванні і ўмацаванні псіхафізічнага, маральнага і духоўнага здароўя кожнага члена сям'і; бесперапыннасць, працягласць і разнастайнасць выхаваўчых уздзеянняў на дзяцей людзей рознага полу і ўзросту, прафесійных інтарэсаў, вартасных арыентацый і жыццёвага вопыту; магчымасць глыбокага і сістэматычнага выхавання і ўліку індывідуальнасці дзіцяці і выкананне функцый першаснага адкрытага, неформальнага і гуманістычнага выхаваўчага працэсу.

2. Фактары, якія ўздзейнічаюць на працэс сямейнага выхавання: а) знешнія: палітычныя, сацыяльна-эканамічныя і экалагічныя ўмовы; тэхнізацыя і матэрыяльнае спажывальніцтва; змяншэнне колькасці дзіцячых

баў і павелічэнне разводаў; зніжэнне нараджальнасці дзяцей і павелічэнне смяротнасці дарослага і дзіцячага насельніцтва; пераарыентацыя дзейнасці ўстаноў адукацыі, дзяржаўных і грамадскіх устаноў і службаў соцыуму, што скіраваны на сям'ю і сямейнае выхаванне; б) унутраныя: матэрыяльна-бытавыя ўмовы сям'і; структура сям'і і яе колькасць састаў; выкананне бацькамі функцый бацькоўства і мацярынства; духоўныя і маральныя каштоўнасці сям'і; вобраз жыццядзейнасці сям'і, яе ўклад, веравызнанне, традыцыі; аўтарытэт і асабісты прыклад бацькоў; культура і стыль зносін бацькоў з дзецьмі; педагогічная культура бацькоў у сістэме агульнай адукацыі і культуры; абароненасць жыццядзейнасці дзіцяці, у тым ліку прыёмнага, у сям'і (правы жыцц з абаімі сваімі бацькамі; падтрымліваць рэгулярныя асабістыя адносіны і прамыя кантакты з бацькамі, калі дзіця пражывае асобна ад аднаго або абаіх бацькоў; пазбягаць жорсткага абыходжання — фізічнага, псіхічнага, сексуальнага, ігнаравання дзіцячымі інтарэсамі і патрэбамі; атрымліваць у спадчыну ад бацькоў жылую плошчу і маёмасць; мець спрыяльныя ўмовы для свайго паўнацэннага развіцця як умовы выхавання гуманістычнай накіраванасці асобы.

3. Асноўныя актуальныя задачы сямейнага выхавання, якімі з'яўляюцца: 1. Выхаванне свядомага грамадзяніна-патрыёта сваёй Айчыны, што ўсведамляе і ўвасабляе ў рэальнае жыццё свае правы і абавязкі, адносіны да бацькоў, родзічаў, суайчыннікаў і да самога сябе як прадстаўніка свайго народа, нацыі, сувярэннай дзяржавы. 2. Выхаванне сумленнага працаўніка, які праяўляе як мэтанакіраванасць, працавітасць, прафесійна-дзелавыя якасці, так і адказнасць, сумленнасць, прыстойнасць, клопат не толькі аб сабе, сваёй сям'і, а і аб іншых людзях, сваіх суседзях, суайчынніках. 3. Выхаванне добрага сем'яніна, што праяўляе гуманныя адносіны да маці, бацькі, старэйшых і малодшых членаў сям'і, паважліва ставіцца да яе маральных і духоўных каштоўнасцей, традыцый і звычаяў, набывае ў бацькоўскай сям'і навыкі для выхавання сваіх будучых дзяцей.

4. Асноўныя функцыі зносін бацькоў з дзецьмі як эфектыўнага сродку маральна-эмацыянальнага выхавання, якімі з'яўляюцца: 1) інфармацыйна-пазнавальная; 2) эмацыянальная; 3) рэгуляцыйная; 4) карэкцыйная і псіхалага-педагагічныя ўмовы дзейнасці бацькоўскіх зносін пры выхаванні падлеткаў: добрабычлівасць і добрасардэчнасць баць-

коу у адносінах да ўсіх дзяцей у сям'і, улік іх узроставых і індывідуальных асаблівасцей, паглыбленне зместу зносін па меры ўзросту дзяцей, уздзеянне на інтэлектуальную і эмацыянальную сферы сыноў і дачок, захаванне маральнага аўтарытэту і прэстыжу бацькоў.

5. Спецыфіка дзейнасці бацькоў-выхавацеляў па маральнаму выхаванню прыёмных дзяцей у дзіцячых дамах сямейнага тыпу: 1) устаўленне добразычлівых адносін да ўсіх дзяцей у сям'і; 2) правядзенне работы па маральна-палавой асвеце, адукацыі і карэкцёрскай паводзін дзяцей, якія набылі вопыт сексуальных скрыўленняў; 3) выхаванне беражлівых адносін да рэчаў і хатняй маёмасці; 4) пашырэнне сферы зносін прыёмных дзяцей у сям'і і па-за ёй.

6. Асноўныя тэндэнцыі ў інтэграцыі намаганняў сям'і, дзіцячага сада, школы, устаноў і службаў мікрасоцыуму ў выхаванні дзяцей: 1) стварэнне новых многаварыянтных відаў і тыпаў устаноў і службаў (дзяржаўных, грамадскіх, прыватных, змешаных, сямейных дзіцячых садоў; дзіцячых устаноў тыпу "дзіцячы сад — школа", "дзіцячы дом — школа — дзіцячы сад"; сацыяльна-педагагічны комплекс, культурна-выхаваўчы цэнтр; тэрытарыяльнае школьнае аб'яднанне; дзяржаўных і грамадскіх арганізацый, фондаў, цэнтраў і службаў — сацыяльна-прававой, сацыяльна-педагагічнай, медыка-сацыяльнай, сацыяльна-бытавой, сямейнай медыка-псіхалага-педагагічнай, інстытута сацыяльных педагогаў і работнікаў па праблемах сям'і і сямейнага выхавання); 2) паглыбленне з дапамогай спецыялістаў і работнікаў гэтых устаноў і службаў індывідуальнай дапамогі сям'ям і бацькам у выхаванні дзяцей (устаўленне новых партнёрскіх адносін з сям'ёй, навучанне бацькоў выхаванню дзяцей па індывідуальных праграмах, забеспячэнне сацыяльна-эканамічнай, юрыдычнай, псіхалагічнай абароны, аказанне навукова-метадычнай дапамогі розным катэгорыям бацькоў, рэабілітацыя бацькоў і дзяцей, якія аказаліся ў неспрыяльных жыццёвых умовах і экстрэмальных сітуацыях і інш.).

7. Шляхі і сродкі павышэння педагагічнай культуры бацькоў як дзейснага напрамку ў падняцці выхаваўчага патэнцыялу сям'і: 1) аказанне індывідуальнай практычнай дапамогі бацькам сіламі кваліфікаваных спецыялістаў — псіхалагаў, педагогаў, сацыяльных педагогаў і работнікаў, урачоў, псіхатэрапеўтаў, юрыстаў і інш.; 2) ажыццяўленне дыферэнцыраванага псіхалага-педагагічнага навучання розных катэго-

рый бацькоў пры дапамозе актыўных форм: індывідуальныя і групавыя кансультацыі спецыялістаў, псіхолага-педагагічныя трэнінгі з бацькамі, што адчуваюць цяжкасці ў адносінах з дзецьмі, аналіз праблемных сямейных сітуацый, дзелавыя гульні, семінары і практычныя заняткі, дыспуты і дыскусіі, прэс-канферэнцыі, "прайграванне" сямейных роляў, семінары-святы для бацькоў-выхавацеляў дзіцячых дамоў сямейнага тыпу і інш.; 3) падрыхтоўка камплекта навукова-метадычнай і навукова-папулярнай літаратуры па сямейнаму выхаванню для розных катэгорый бацькоў і мацяроў, дзядуляў і бабуль.

Асабісты ўклад саіскальніка. Даследаванне прадстаўляе сабой вынік шматгадовай работы саіскальніка над праблемай сямейнага выхавання (1975-1995 гг.). Асабісты ўклад у атрымання вынікаў даследавання заключаецца ў: а) аналізе філасофскай, псіхалагічнай, сацыялагічнай, педагагічнай літаратуры па праблемах выхавання дзяцей у сям'і; б) стварэнні 6 праграм даследавання па праблемах сямейнага і школьна-сямейнага выхавання; в) правядзенні вопытна-эксперыментальнай работы ў якасці выканаўцы індывідуальных тэм даследавання: "Маральнае выхаванне дзяцей ва ўмовах НТР" (1975-1980 гг.), "Педагагічныя магчымасці, змест і ўмовы эфектыўных зносін педагогаў і бацькоў з падлеткамі ў працэсе іх маральнага выхавання" (1981-1985 гг.), "Патрыятычнае выхаванне дзяцей у сям'і" (1986-1990 гг.); у якасці навуковага кіраўніка і выканаўцы калектыўных тэм даследавання "Фарміраванне актыўнай маральнай пазіцыі вучняў" (1986-1988 гг.), "Тэарэтычныя і метадычныя аспекты функцыянавання дзіцячых дамоў сямейнага тыпу" (1991-1993 гг.), "Шляхі і формы аказання псіхолага-педагагічнай дапамогі сучаснай сям'і" (1993-1995 гг.); у якасці выканаўцы калектыўных тэм "Распрацоўка праекта Закона Рэспублікі Беларусь "Аб правах дзіцяці" (1992 г.), "Стан, перспектывы развіцця сістэмы сацыяльнай абароны дзяцінства і ажыццяўленне палажэнняў Канвенцыі ААН аб правах дзіцяці ў Рэспубліцы Беларусь" (1992 г.), "Праблемы ўзаемаадносін бацькоў і прыёмных дзяцей" (1994-1996 гг.); в) падборы базы даследавання (школ і сямей Беларусі); г) падрыхтоўцы навуковых, эксперыментальных і метадычных матэрыялаў для вопытна-педагагічнай і эксперыментальнай работы; д) стварэнні камплекта навукова-метадычных дапаможнікаў, праграм, палажэнняў

і рэкамендацый для бацькоў і педагогаў (усяго падрыхтавана асабіста 11, у сааўтарстве — 12).

Апрабацыя вынікаў даследавання ажыццяўлялася на кансультацыйных нарадах Нацыянальных камісій па справах ЮНЕСКА ў галіне адукацыі, на міжнародных, усеаюзных, рэспубліканскіх, абласных, гарадскіх і раённых навукова-тэарэтычных і навукова-практычных канферэнцыях, семінарах, педагогічных чытаннях, на якіх аўтар выступаў з дакладамі і паведамленнямі па праблемах сямейнага выхавання, яго зместу, метадаў і форм, выхавання прыёмных дзяцей у дзіцячых дамах сямейнага тыпу, функцый і метадыцы бацькоўскіх зносін, сумеснай работы сям'і, дзіцячага сада, школы, устаноў і службаў мікра-соцыуму па выхаванні дзяцей патрыётамі, працаўнікамі і сям'янінамі, сацыяльна-педагогічнай абароны асобы дзіцяці ў сям'і і ў грамадстве на аснове Канвенцыі ААН "Аб правах дзіцяці" і Закона Рэспублікі Беларусь "Аб правах дзіцяці", псіхалага-педагогічнай асветы і навучання бацькоў, іх педагогічнай культуры, навукова-метадычнага забеспячэння бацькоў, педагогаў і выхавацеляў (Баранавічы, 1989; Браціслава, 1987; Брэст, 1977, 1979, 1984; Віцебск, 1980, 1981; Валкавыск, 1980; Волагда, 1978; Гомель, 1978; Гродна, 1977, 1980; Кіраваград-Паўлыш, 1978; Магілёў, 1979, 1985; Масква, 1986; Мінск, 1969, 1973, 1976, 1988, 1994, 1995; Пенза, 1991; Прага, 1989; Рыга, 1982; Стакгольм, 1994); на калегіях Міністэрства адукацыі і навукі Рэспублікі Беларусь, нарадах, семінарах і круглых сталах, якія былі арганізаваны педагогічным таварыствам Беларусі, таварыствам "Веды", кафедрамі педагогікі і псіхалогіі вышэйшых навучальных устаноў; у перыядычнай прэсе, па радыё і тэлебачанні (звыш 120 артыкулаў і выступленняў); з лекцыямі, гутаркамі, паведамленнямі перад бацькамі і педагогамі з перыядычнасцю ад 30 да 70 выступленняў штогод.

Выяўленне зваротнай рэакцыі бацькоўскай і педагогічнай грамадскасці на педагогічныя падыходы да сямейнага выхавання праходзіла праз водзвывы слухачоў курсаў у інстытутах павышэння кваліфікацыі настаўнікаў Беларусі, бацькоў і бацькоў-выхавацеляў дзіцячых дамоў сямейнага тыпу — удзельнікаў сістэмы псіхалага-педагогічнага навучання і асветы, канферэнцый, семінараў, нарад, сходаў, заняткаў з бацькамі і педагогамі.

Апублікаванне вынікаў даследавання. Ідэі і палажэнні даследавання па розных аспектах сямейнага выхавання закладзены ў Законы Рэспублікі Беларусь “Аб адукацыі ў Рэспубліцы Беларусь” (1991 г.) і “Аб правах дзіцяці” (1993 г.), у Пярвічны перыядычны даклад Рэспублікі Беларусь аб ажыццяўленні палажэнняў Канвенцыі ААН “Аб правах дзіцяці” для Камітэта па правах дзіцяці пры ААН (1993 г.), у навуковыя і навукова-метадычныя публікацыі для бацькоў і педагогаў (10 кніг і дапаможнікаў, 11 метадычных праграм, рэкамендацый і палажэнняў, 9 раздзелаў у кнігах, “Российской педагогической энциклопедии”, “Антологии педагогической мысли Белорусской ССР”, 32 артыкулы ў навуковых зборніках і педагагічных часопісах).

Структура і аб'ём даследавання. Дысертация ў выглядзе навуковага даклада складаецца з агульнай характарыстыкі работы, двух глаў, кожная з якіх уключае па пяць раздзелаў, вывадаў, спіска апублікаваных работ.

Поўны аб'ём дысертцыі — 76 старонак, табліцы і рысункі займаюць 3,5 старонкі. Аб'ём, які займаюць публікацыі аўтара, — складае 7 старонак (74 крыніцы).

АСНОЎНЫ ЗМЕСТ ДЫСЕРТАЦЫІ

У першай главе **“ТЭАРЭТЫЧНЫЯ ПАДЫХОДЫ ДА СЯМЕЙНАГА ВЫХАВАННЯ”** на аснове дасягненняў філасофіі, сацыялогіі, псіхалогіі, педагогікі, гісторыі педагогікі, этнаграфіі, фалькларыстыкі і іншых навук, даных, якія атрыманы намі ў выніку шматгадовай педагогічнай і вопытна-эксперыментальнай работы ў сям’ях і школах Рэспублікі Беларусь зроблена спроба з пазіцый гуманістычнага падыходу да асобы дзіцяці як паўнапраўнага суб’екта сям’і і ўласнага развіцця вызначыць важнейшыя тэарэтычныя палажэнні аб сутнасці і асаблівасцях сямейнага выхавання; знешніх і ўнутраных фактарах, якія пастаянна ўплываюць на яго; задачах, зместу, сродках і формах сямейнага выхавання ў сучасных умовах развіцця грамадства; зносінах бацькоў з дзецьмі як эфектыўным сродку маральна-эмацыянальнага выхавання; традыцыях народнай сямейнай педагогікі беларусаў у выхаванні дзяцей; асноўных тэндэнцыях у інтэграцыі намаганняў дзіцячага сада, школы, сям’і, дзяржаўных і грамадскіх устаноў і службаў мікрасоцыуму ў сямейным выхаванні дзяцей (асноўныя вынікі даследавання пералічаных вышэй праблем падрабязна выкладаюцца ў працах 1-4, 8, 11-17, 27-30, 33-43, 50-55).

У раздзеле 1.1. “Сутнасць і спецыфіка сямейнага выхавання, актуалізацыя яго задач і зместу ў сучасных умовах развіцця грамадства” на аснове аналізу гістарычных і этнаграфічных даных сцвярджаецца, што разам з грамадствам на працягу ўсіх перыядаў яго развіцця функцыю выхавання пастаянна ажыццяўляла сям’я як пярвічны мінімальны грамадская ячэйка, якая “заснавана на шлюб, кроўна-сваяцкіх адносінах людзей, на агульнасці побыту, узаёмнай маральнай адказнасці і сацыяльнай неабходнасці ў фізічным і духоўным выхаванні чалавека” (Этнаграфія Беларусі. — Мн., 1989. — С. 489).

Выхаваўчая роля сям’і як прасцейшай і найстаражытнейшай формы сямейнай арганізацыі з моманту яе зараджэння асноўвалася і асноўваецца на прыродных (інстынктыўных) імкненнях і дзеяннях чалавека. Натуральнасць цеснага сумеснага жыцця, задавальненне патрэбнасцей, згуртаванасць інтарэсаў старэйшых і малодшых членаў сям’і заключаюць у сабе найшырэйшыя і неацэнныя магчымасці ў